

KUR'ÂN'A VE TEFSİRE ADANMIŞ ÖMÜRLER

ÇAMLICA YAYINLARI

KUR'ÂN'A VE TEFSİRE ADANMIŞ ÖMÜRLER

Editörler
Prof. Dr. Ali KARATAŞ
Doç. Dr. Gökhan ATMACA

İstanbul 2022

ÇAMLICA YAYINLARI

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 49378
ISBN 978-625-8427-19-6
Yayın Numarası: 111

Kitabın Adı
Kur'ân'a ve Tefsire Adanmış Ömürler

Editörler
Prof. Dr. Ali KARATAŞ
Doç. Dr. Gökhan ATMACA

Kapak Tasarımı
Eren SAKIZ

Sayfa Tasarımı
Hamit SAĞLAM

Baskı ve Cilt
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
İkitelli Organize San. Bölg. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım
No: 60/3 Başakşehir / İstanbul
Tel: +90 212 671 07 00
Sertifika No: 51796

1. Baskı: İstanbul, Aralık 2022

Copyright © Bu eserin bütün hakları İFAV'a aittir.
Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Çamlıca Yayınları İFAV Organizasyonudur.

Çamlıca Yayınları
Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL
Tel: +90 216 651 15 06 Faks: +90 216 651 00 61
camlica@ilahiyatvakfi.com • www.ilahiyatvakfi.com

İÇİNDEKİLER

TAKRİZ 9
ÖNSÖZ 11
GİRİŞ 13

1. HASAN BASRİ ÇANTAY (1887-1964)
Mustafa KARA 15

2. ÖMER NASUHİ BİLMEN (1883-1971)
Esat ÖZCAN 27

3. ÜSKÜDARLI ALİ EFENDİ (1885-1976)
Hatice ŞAHİN AYNUR 37

4. MUHAMMED TAYYİP OKİÇ (1902-1977)
Abdullah ÖZCAN 49

5. FAHRİ GÖKCAN (1933-1979)
Osman KARA 65

6. MUSTAFA GÖL (1933-1986)
Muhammed Şerif KAHRAMAN 73

7. MEHMED SOFUOĞLU (1923-1987)
Zeynel Abidin AYDIN 77

8. HASAN TAHSİN EMİROĞLU (1899-1988)
Ali AKPINAR 85

9. ABDULLAH AYDEMİR (1938-1991)
Ziya ŞEN 91

10. ALİ TURGUT (1946-1991)
Betül ÖZDİREK ŞAHİN 109

11. SAKIP YILDIZ (1937-1995)
Celil KİRAZ 117

12. ZİYA DEMİR (1941-1997)
Abdullah KARACA 125

13. HÜSEYİN KÜÇÜKKALAY (1932-1999)
Abdullah KARACA 137

14. ORHAN KARMIŞ (1937-2001)
Ali AKPINAR 151

15. DEMİRHAN ÜNLÜ (1939-2003)
Mehmet AKIN 157

16. ALİ SAYI (1950-2003)
Mustafa ŞENTÜRK 165

17. MUSTAFA ÇETİN (1934-2009)
Muammer ERBAŞ 175

18. DURMUŞ ALİ KAYAPINAR (1937-2011)
Ali AKPINAR 189

19. ABDULCELİL CANDAN (1959-2012)
Abdurrahman CANDAN - Abdurrahim KAPLAN 195

20. SÜLEYMANOĞLU HÜSEYİN KALELİ (1924-2013)
Ali AKPINAR 207

21. MEVLÜT GÜNGÖR (1950-2013)
Bayram AYHAN 213

22. ZEKİ DUMAN (1949-2013)
Hamza SADAN 221

23. SALİH AKDEMİR (1950-2014)
Mürsel ETHEM 237

24. SITKI GÜLLE (1948-2015)
Nurullah ÇELEBİ 245

25. HÜSEYİN GÜLLÜCE (1955-2017)
Veysel GÜLLÜCE 257

26. ALİ KÜÇÜK (1953-2017)
Soner AKSOY 267

27. MEHMET FUAT SEZGİN (1924-2018)
Ali DERE 279

28. ŞEVKİ SAKA (1939-2019)
Enes SAKA 295

29. EMİN IŞIK (1936-2019)
Sevim GELGEÇ 303

30. CELAL YILDIRIM (1932-2019)
Ercan ŞEN 313

31. YUSUF IŞICIK (1949-2020)
Cahit KARAALP 327

32. İSMET ERSÖZ (1942-2020)
Hakan UĞUR 343

33. ABDÜLBAKİ TURAN (1937-2021)
Ali AKAY 349

34. ALİ ÖZEK (1932-2021)
Bayram DEMİRCİGİL 357

35. CAFER SADIK DOĞRU (1950-2021)
Yakup BIYIKOĞLU 367

36. NİHAT TEMEL (1950-2021)
Betül ÖZDİREK ŞAHİN 377

37. ALİ OSMAN YÜKSEL (1939-2022)
Yakup YÜKSEL 385

TAKRİZ

Bilim adamları, eserleri ve çevresi ile bütünleşmesi sayesinde yarınlara ulaşma imkanına sahiptir. Bu da ancak geriye yeterli malzeme bırakmakla mümkün oluyor. Nitekim Albert Schweitzer'in *"Bu dünyada bir iz bırakmadan gidenler, yaşamamış demektir"* öz deyişi ile atalarımızın *"Sel gider, kum kalır"* veya *"Eşek ölür, kalır semeri; insan ölür, kalır eseri."* sözleri de bu gerçeği ifade ediyor. Bu nedenle yaşanmış bir ömürden geriye bir iz bırakabilmek için yazmak gerekiyor. Zira hayatında yazanlar, yaşıyor; yazmayanlar ise unutulup gidiyor. Bu nedenle geçmişte yaşamış nice bilim insanı var ki yazmadığı veya hakkında bir şeyler yazılmadığı için eserleri, ilmî kişilikleri ve geleceğe ışık tutan görüş ve düşünceleri bilinmiyor.

Mesela Ömer Nasuhi Bilmen *Büyük Tefsir Tarihi*[1] adlı eserinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan söz ederken, *"Asıl müdevven, mürettep câm'i derslerini de Kayseri'li müderris büyük Hamdi Efendi'den okuyarak, ondan İstanbul'da icâzet almıştır. Üstadı ile kendisinin isimleri müttehid olduğundan aralarında temyize medâr olmak için üstadına 'Büyük Hamdi Efendi'; kendisine de 'Küçük Hamdi Efendi' denilmiştir"* bilgisine yer verdiği halde, eserlerinden, görüş ve düşüncelerinden söz etmiyor, edemiyor. Zira Büyük Hamdi Efendi'nin Elmalı Hamdi Yazır'dan başka bir eseri bulunmuyor.

Bu nedenle "*Kur'ân'a ve Tefsire Adanmış Ömürler"* isimli bu çalışma, kabiliyetleri, yetenekleri ölçüsünde ömürlerini Kur'ân'ı anlamaya ve anlatmaya vakfeden değerli bilim insanlarına gösterilen vefanın, minnettarlığın ve sadakatin bir göstergesi oluyor. 1883 ile 2022 yılları arasında yaşamış ve ahirete intikal etmiş olan bu bilim adamlarını, yeni nesillere tanıtmak amacını taşıyan bu eser, bir anlamda tahdis-i nimeti de ifade ediyor. Bilindiği gibi bu kavram, "*Rabbinin nimetini anlat!"*[2] ayetinden mülhemdir ve bir "şükür" ifadesidir.

Tahdis-i nimet, ayette her ne kadar Hz. Peygamber'in örnek kişiliği üzerinden ifade edilse de bunun bize de yansıyan bir yönü bulunmaktadır. Zira ayette yapılan iyiliği unutmamak, yeri ve zamanı geldiğinde usulünce onu ifade etmek

---

1 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul 1974), 2/785.

2 Duhâ 93/11.

anlamı mevcuttur. Bundan dolayıdır ki Celalettin Suyutî, "*Kitabu't-Tehaddüs bi Ni'meti'llah/Allah'ın Ni'metini Anlatma Kitabı"* adıyla otobiyografi türünde bir eser yazdırmış ve bu eserinin ön sözünde "*Rabbinin nimetini anlat"* ayetinden ilham alarak kitabının adını, bir "tahdîs-i ni'met" olarak *"Kitabu't Tehaddüs bi Ni'meti'llah"* olarak koyduğunu ifade etmektedir.[3]

Böyle bir duygu ve düşünceye sahip olan genç bilim adamları Prof. Dr. Ali Karataş ve Doç. Dr. Gökhan Atmaca'nın, bir ömür Kur'ân'a hizmet etmiş, tefsire katkıda bulunmuş 37 hocanın, hayatlarını, ilmî kişiliklerini ve kendilerine özgü bazı yönlerini yeni nesillerle buluşturan böyle bir esere öncülük etmiş olmaları takdire şayandır. Zira onların, *"Hizmet-i kitabete devam, yetiştiğimiz esatize-i kiramı hayırla tezkâra devam"* anlayışıyla bu görevi, layıkıyla yerine getirdikleri görülüyor. Bize düşen görev de bu vefalı davranış için kendilerini ve yazar kadrosunu kutlamak, takdir ve teşekkürlerimizi sunmak, dolayısıyla İbn Sinâ'nın "İlim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder" sözüne de muhatap olmamaktır.

Prof. Dr. Celal KIRCA
Kayseri 11.11.2022

3 Bu kitap, E.M. Sartain tarafından tahkik edilerek Cambridge Üniversitesi tarafından 1975 yılında yayımlanmıştır.

ÖNSÖZ

Kur'ân'a ve Tefsire Adanmış Ömürler adlı bu çalışma 2019 yılında başlattığımız *Tefsire Adanmış Bir Ömür* serisinin devamı niteliğindedir. 2019'da Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, 2020'de Prof. Dr. Süleyman Ateş, 2021'de ise Prof. Dr. M. Sait Şimşek hakkında birer kitap çalışması yapmıştık. Söz konusu çalışmaların hedefinde hoca olarak ve telif eserleriyle bir döneme damgasını vurmuş olan hocalarımızın yaşarken onore edilmesi esası vardı. Böylece biz talebeleri de bu vefadan nasiplenmiş olacaktık. Bu yıl ise doğum tarihi itibariyle 1883, vefat tarihi itibariyle ise 2022 yılını içeren dönemde yaşamış fakat vefat etmiş ilim adamlarına bir kitapta yer vererek karşınıza çıkmak istedik. Böylece Kur'ân'a ve Tefsir'e katkısı olan hocalarımızın hayatları, ilmi şahsiyetleri ve diğer bazı yönlerini okuyucu ile buluşturduk.

Kitabımız, editöryal bir çalışma olması yönüyle birden fazla yazarın katkısıyla vücuda gelmiştir. Bu sebeple kitapta emeği bulunan yazarlarımıza en kalbi duygularımızla teşekkür ediyoruz. Ayrıca kitabın basımını gerçekleştiren İFAV ailesine şükranlarımızı sunuyoruz. Elbette beşer nisyanla maluldür. Bu yönüyle kitapta yer alan hatalar bizden başarı Allah'tandır.

Son söz olarak özelde Türkiye insanına genelde ise tüm insanlığa hocalık yaparak ve eser yazarak mührünü vuran hocalarımızı rahmetle anıyoruz. Mekânları cennet, makamları âli olsun …

Kasım 2022

Prof. Dr. Ali KARATAŞ
Doç. Dr. Gökhan ATMACA

GİRİŞ

Elinizdeki bu çalışma bir tür tabakât/biyografi çalışmasıdır. Tabakât kitapları, birden fazla kişinin ortak özelliklerine göre gruplandırılarak ele alındığı eserler olup biyografi yazımının en önemli türleri arasındadır. Müslümanlara ait olan bu türün ilk örneklerine tedvin hareketleriyle birlikte hicrî II. yüzyılın başlarında rastlanmaktadır. Bu durum söz konusu eserlerin önemine işaret etmektedir. Sayısı görece olarak çok olmamakla birlikte tarihte, tefsir tabakât kitapları kaleme alınmıştır. Nitekim çağdaş dönemde Ömer Nasuhi Bilmen de *Büyük Tefsir Tarihi* (*Tabakâtü'l-Müfessirin*) adlı eseriyle katkı sunmuştur. Biz de bu kitapla vefat tarihi itibariyle 1964 yılından 2022 yılına kadar Kur'an ve Tefsir alanında hocalık yapmış, eser yazmış ilim adamlarını tespit etmeye çalıştık ve derli toplu bir şekilde okuyucu ile buluşturmak istedik. Kitabın basım aşamalarına yakın bir zamanda vefat eden Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu'na ise yer veremedik. Zira Cerrahoğlu'nu *Tefsire Adanmış Bir Ömür* adlı serinin ilk kitabında 2019 yılında henüz hayattayken müstakil olarak konu edinmiştik. Hocamıza bu vesileyle rahmet diliyoruz.

Kitabımızda toplam 37 ilim adamından bahsettik. Bunların büyük çoğunluğu ilahiyat fakültelerinin Kıraat ve Tefsir kürsülerinde görev yapmış ilim adamıdır. Her bir ilim adamının biyografisini alanında uzman kişiler çalıştı. Ele aldığımız hocalara beş açıdan yaklaşıldı. Her bir kişi; *hayatı, ilmi şahsiyeti, eserlerinden bazı görüşleri, sonraki nesillere örnek olacak yönleri, yakınlarının dilinden değerlendirmeler* başlıklarıyla ele alındı. Böylece ana hatlarıyla ilgili şahsın hem biyografisi hem de alana katkılarına dair izlenimler paylaşılmış oldu. Bunun yanı sıra bu başlıklar altında her bir kişinin yaşadığı dönemin sosyolojisine, ilmi anlayışına ve ilmin tekâmülünün izlerine yer verildi. Bu yönüyle eseri okuyan bir kimse sadece biyografilere değil 1920 yılından 2023 yılına kadar Kur'an ve Tefsir alanında yaşanan gelişmelere de vakıf olacaktır.

11. SAKIP YILDIZ (1937-1995)

Celil KİRAZ*

1. Hayatı: Ailesi, Tahsil Hayatı ve Vefatı

Sakıp Yıldız, baba ve anne yönüyle bölgenin tanınmış ilim ve din âlimi bir sülâleye mensup olarak 1937 yılında Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Nazilli'de, liseyi Aydın'da bitirdi. Akabinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. İlk resmî görevini DİB bünyesinde yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı yurt dışı doktora sınavını kazandı. Bu çerçevede, Paris Sorbonne Üniversitesi'nde, Prof. Roger Arnolder danışmanlığında, 1972 yılında Fransızca olarak *L'Exegete Turc Ismail Haqqi Burusawi, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Methode dans son Tafsir Ruh al-Bayan [Türk Müfessir İsmail Hakkı Burûsevî, Hayatı, Eserleri ve Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Yöntemi]* adlı doktora tezini hazırladı.[1]

Ülkeye döndükten sonra, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde Tefsir Anabilim Dalı'nda doktor asistan olarak çalışmaya başladı. İlerleyen yıllarda aynı fakültede tefsir doçenti oldu (1978). Bu fakültede kürsü başkanlığı, bölüm başkanlığı ve dekan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Sonrasında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçerek, Tefsir Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı (1985). Burada tefsir profesörü olduktan sonra (1988), Tefsir-Hadis Bölümü başkanlığı, Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevlerini yürüttü. Bir yıllık ciddi bir rahatsızlıktan sonra 26 Kasım 1995 tarihinde vefat etti ve memleketi Nazilli'ye defnedildi.[2]

---

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. ckiraz@uludag.edu.tr

1 Yakup Çiçek - Bünyamin Açıkalın, *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri (Özgeçmişleri ve Bilimsel Çalışmaları)* (İstanbul: Temel Ofset, 2000), s. 84; Ömer Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, (Bursa: KURAV, 2007), 297. Ayrıca bkz: Sakıp Yıldız, *L'Exegete Turc Ismail Haqqi Burusawi, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Methode dans son Tafsir Ruh al-Bayan [Türk Müfessir İsmail Hakkı Burûsevî, Hayatı, Eserleri ve Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Yöntemi]*, (Paris: Sorbonne Üniversitesi, Doktora Tezi, 1972).

2 Çiçek - Açıkalın, *Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri*, s. 84-85; Kara, *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, 297.

2. İlmi Şahsiyeti: Çalışma Alanları, İlim Dünyasına Katkıları ve Örnek Bazı Çalışmaları

Kendisiyle tanışma imkânımızın olmadığı, merhum Prof. Dr. Sakıp Yıldız hocamızın en temel ilgi alanları, çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla, "Osmanlı'da Tefsir Faaliyetleri" ve "Konulu Tefsir"dir. Bunun dışında, "Kur'an İlimleri" ve "Tefsir Tarihi" gibi başka alanlarda da bazı çalışmaları vardır.

Hocamızın doktora ve doçentlik tezleri, onun ilk ilgi alanı olan "Osmanlı'da Tefsir Faaliyetleri" doğrultusunda olup birer Osmanlı müfessiri olan İsmail Hakkı Bursevî ve Molla Güranî hakkındadır. Yine hocamızın bu alanla ilgili "Osmanlı Tefsir Hareketine Toplu Bakış" adlı bir makalesi de bulunmaktadır. Burada hocamızın söz konusu çalışmaları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Hocamızın doktora tezi yukarıda da ismi geçen, 1972 yılında Fransızca olarak yazıp savunduğu *L'Exegete Turc Ismail Haqqi Burusawi, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Methode dans son Tafsir Ruh al-Bayan* adlı eseridir. Kendisi bu tezi, 1975 yılında *Büyük Türk Müfessiri İsmail Hakkı Burûsevî* adıyla Türkçe'ye de tercüme etmeye başlamış; fakat görebildiğimiz kadarıyla bu tercüme çalışmasını tamamlayıp basılı hale getirememiştir. Sadece bu tezden yararlanarak 1975 yılında yayınladığı "Türk Müfessiri İsmail Hakkı Burûsevî'nin Hayatı" adında bir makalesi bulunmaktadır.[3]

Bu makalesinde hocamız İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı, ailesi, tahsili, meslek hayatına atılışı, hizmet ve faaliyetleri, Bursa'dan Tekirdağ'a gidişi, Şam'daki ikameti ve faaliyetleri, Üsküdar'da ikameti, Bursa'daki son seneleri, hizmetleri ve vefatı hakkında bilgi vermektedir. Hocamız bu makalesinde, bir sonraki makalesinde de Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsiri hakkında bilgi vereceğini bildirmektedir; fakat görebildiğimiz kadarıyla bu makaleyi de doktora tezinin Türkçe tercümesini de yayınlayamamıştır.

Ayrıca Sakıp Yıldız hocamız, yine Osmanlı müfessirlerine ilgisinin bir sonucu olarak, önce "Molla Gûrânî ve İstanbul Fethindeki Rolü" adlı bir makale çıkarmış;[4] akabinde bunun bir devamı ve tamamlayıcısı olarak *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri* adıyla 1987 yılında doçentlik tezi olarak 362 sayfalık kapsamlı bir kitap bastırmıştır.[5] Bunun dışında, adı geçen kitabından istifadeyle "Osmanlı Tefsir Hareketine Toplu Bakış" adlı genel bir bakış içeren, sekiz sayfalık kısa bir makale de yayınlamıştır.[6]

---

3 Sakıp Yıldız, "Türk Müfessiri İsmail Hakkı Burûsevî'nin Hayatı", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 1 (1975), 103-126.

4 Sakıp Yıldız, "Molla Gûrânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3 (1979), 127-131.

5 Sakıp Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri* (İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 1987).

6 Sakıp Yıldız, "Osmanlı Tefsir Hareketine Toplu Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2 (1987), 1-8.

Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri adlı kitabında hocamız, hem Molla Gürânî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermekte; hem başlangıçtan günümüze tefsir hareketleri ve özelde de Osmanlılarda tefsir ilmi konusunu özetlemekte; hem de Molla Gürânî'nin *Ğâyetü'l-Emânî* adlı yazma tefsirini kaynakları, rivayet ve dirayet yönleri ile ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Hocamız, Osmanlı âlimlerinden biri olan Erzurumlu İbrahim Hakkı hakkında da bir konferans vermiş; bu konferansın notları da daha sonra Erzurum İslâmî İlimler dergisinde makale olarak neşredilmiştir.[7]

Yine Osmanlı tefsir faaliyetlerine ilgisinin bir sonucu olarak Sakıp Yıldız hocamız, 1992 yılında Muhammet Abay hocamıza da *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* adıyla bir yüksek lisans tezi yaptırmıştır.[8]

Hocamızın ikinci ilgi alanı olan "Konulu Tefsir"le ilgili *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları* adlı küçük çaplı (70 sayfalık) bir kitabı vardır.[9] Ayrıca Sakıp Yıldız, konulu tefsirle ilgili kendisi bu çalışmayı yaptığı gibi, Muhammed Bilgin hocamıza *Kur'an'a Göre Şirk ve Müşrikler* adıyla bir doktora tezi;[10] İdris Terzi'ye de *Kur'an'da 'Allah Korkusu' Kavramı* adıyla bir yüksek lisans tezi[11] yaptırmıştır.

Osmanlı müfessirleri ve konulu tefsir alanlarının dışında, hocamızın Kur'an ilimlerinden biri olan Münâsebet ilmine de çok önem verdiğini, makalelerinden hareketle söyleyebiliriz. Nitekim bu doğrultuda müellifimiz dört tane makale neşretmiştir. Önce 1985 yılında bir seri olarak, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*'nde "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet I-II-III" adıyla üç makale yayınlamış; sonra da bunları birleştirerek, "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet" adıyla, tek makale halinde 1986 yılında *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayınlamıştır.[12] Bu makalelerde Sakıp Yıldız, öncelikle münasebet ilminin tanımı, tarihçesi,

---

7 Sakıp Yıldız, "İbrahim Hakkı Hazretlerinin Ahlâk Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 4 (1980), 133-142.

8 Muhammet Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992). Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz: Muhammet Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası -Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeler-", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* 1999/1 (1999), 249-303.

9 Sakıp Yıldız, *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları* (İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, 1987).

10 Muhammed Bilgin, *Kur'an'a Göre Şirk ve Müşrikler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992).

11 İdris Terzi, *Kur'an'da 'Allah Korkusu' Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989).

12 Sakıp Yıldız, "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet [I]", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXI/1 (1985), 11-15; a.mlf., "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet II", *Diyanet İlmî Dergi*

bu alanda yazılan müstakil eserler ve bu konuya önem veren Zemahşerî, Râzî, Ebû Hayyân ve Bikâî gibi müfessirler hakkında bilgi vermektedir. Ardından da önce ayetler arasındaki münasebetlere, sonra da sureler arasındaki münasebetlere Kur'an'dan örnekler vermektedir.

Münâsebâtu'l-Kur'ân ilmine olan bu ilgisi doğrultusunda hocamız, daha önce de 1981 yılında Necati Kara hocamıza, münâsebet ilmine tefsirinde çokça yer veren âlimlerden biri olan Bikâî ile ilgili, *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î (885/1480) ve Tefsirindeki Metodu* adlı bir doktora tezi yaptırmıştır.[13]

Sakıp Yıldız'ın genel olarak Kur'an ilimlerine ilgisinin bir diğer önemli göstergesi de aşağıda zikredeceğimiz üzere, Süyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserini Türkçe'ye kazandırma konusundaki önemli katkısıdır.[14]

Sakıp Yıldız hocanın, Tefsir Tarihi alanının bir bölümüyle ilgili olarak yazdığı "Şîa'nın Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri Hakkındaki Görüşleri" adlı bir makalesi bulunmaktadır. Bu makalede, önce Resulullah'ın vefatından sonra gelişen olaylar hakkında bilgi verilmekte; buradan hareketle Şîa'nın doğuş sebepleri ve gelişmesine geçilmektedir. Akabinde Şîa'nın imamet düşüncesi özetlenmekte; sonra da Şîa'nın Mushaf ve tahrifi hakkındaki görüşleri incelenmektedir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde, Şîa'nın Kur'an tefsirindeki genel özellikleri; ayrıca Ebû Ca'fer et-Tûsî, Tabressî ve Tabâtabâî gibi İmâmiyye müfessirleri ve tefsirleri hakkında genel bilgiler verilip, bu tefsirlerin muhteva özellikleri, bazı örnekler üzerinden incelenmektedir. Sonuç olarak hocamız bu makalede, nasıl Mu'tezile mezhebine mensup Zemahşerî'nin tefsiri okunup, onun i'tizâlî görüşlerinden etkilenmeden eserinden yararlanılabiliyorlarsa, benzer bir şekilde Şîa tefsirlerinin de okunup, onlardan da muhakkak istifade edilebileceğini belirtmektedir.[15]

Bu geniş yaklaşımı doğrultusunda Sakıp Yıldız hocamız, Ehl-i Sünnet dışı bir mezhep olan Mu'tezile mezhebi hakkında da, Mustafa Bilgin hocamıza *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* adıyla bir doktora tezi yaptırmıştır.[16]

[Diyanet Dergisi], XXI/2 (1985), 35-40; a.mlf., "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet III", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXI/3 (1985), 3-7; a.mlf., "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7 (1986), 57-76.

13 Necati Kara, *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î (885/1480) ve Tefsirindeki Metodu* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981).

14 Celâleddîn es-Suyûtî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi -el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân-*, çev. Hüseyin Avni Çelik - Sakıp Yıldız, 2 cilt (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987).

15 Sakıp Yıldız, "Şîa'nın Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri Hakkındaki Görüşleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5 (1982), 45-69.

16 Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991).

Hocamızın akademik makalelerinin dışında, Diyanet Dergisi'nde yayınlanan, "Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi", "Din Duygusu ve İman Kuvveti" adlarını taşıyan birkaç sayfalık makaleleri de bulunmaktadır.[17] Genel okuyucuya hitap eden bu makaleleri hocamız, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yaptığı yıllarda yazmış olsa gerektir.

Bu kitap ve makalelerinin dışında, hocamızın bazı bildiri ve seminerleri de bulunmaktadır. Onun bildirilerinden biri, "Günümüz Tefsiri ve Problemleri" başlığını taşımakta olup 1989 yılında Samsun'da, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*'nda sunulmuştur.[18]

Sakıp Yıldız'ın diğer bildirisi de "Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri" başlığını taşımakta olup1992 yılında Samsun'da yapılan *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu'*nda sunulmuştur.[19]

Ayrıca hocamızın, bu iki bildirisinin dışında "Vaaz ve Hutbelerle Camilerde Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü" adlı bir semineri de bulunmaktadır.[20]

Hocamızın alanıyla ilgili yaptığı iki kitap tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, J. Jomier'in *Bible et Coran* adlı Fransızca eserini, 1974 yılında *Tevrat, İncil ve Kur'an* adıyla Türkçe'ye kazandırmasıdır.[21] Hocamız, Hıristiyan bir yazar olan Jomier'in kitabını sadece Türkçe'ye çevirmekle kalmamış; onun Hz. Peygamber ve Kur'an'la ilgili ön yargılı ve yanıltıcı görüşlerine de dipnotlarda cevaplar vermiştir.

Sakıp Yıldız hocamızın ikinci çeviri faaliyeti de Hüseyin Avni Çelik ile beraber, Celâleddîn es-Suyûtî'nin meşhur *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserini, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi -el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân-* adıyla iki cilt halinde Türkçe'ye kazandırmasıdır.[22] Bu eseri Türkçe'ye çevirmekle hocalarımız, Kur'an ilimleri alanındaki en önemli eseri, Türk okuyucuya kazandırmak gibi önemli bir hizmet yapmışlardır.

---

17 Sakıp Yıldız, "Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, III/10-11 (1964), 241-242; a.mlf., "Din Duygusu ve İman Kuvveti", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, IV/10-11 (1965), 180.

18 Sakıp Yıldız, "Günümüz Tefsiri ve Problemleri", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989), 175-183.

19 Sakıp Yıldız, "Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1992), 185-192.

20 Sakıp Yıldız, "Vaaz ve Hutbelerle Camilerde Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, (1982), 59-66.

21 J. Jomier, *Tevrat, İncil ve Kur'an,* çev. Sakıp Yıldız, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974).

22 Celâleddîn es-Suyûtî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi -el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân-*, çev. Hüseyin Avni Çelik - Sakıp Yıldız, 2 cilt (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987).

Sonuç olarak Türkiye'de tefsir alanındaki ilk akademisyenlerden biri sayılabilecek olan Prof. Dr. Sakıp Yıldız hocamız, özellikle Osmanlı'da tefsir faaliyetleri alanında yapmış olduğu çalışmalarla, özellikle Bursevî ve Molla Güranî hakkındaki tezleriyle, sonraki nesillere bir çığır açmış sayılabilir.

Ayrıca hocamız, Konulu Tefsir, Kur'an İlimleri ve Tefsir Tarihi alanlarında, hem kendi yaptığı kitap ve makale çalışmalarıyla, hem yüksek lisans ve doktora öğrencilerine yaptırdığı tezlerle hem de yetiştirdiği akademisyenlerle, tefsir alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Tanışma imkânı bulamadığımız hocamıza Allah gani gani rahmet eylesin. Âmin.

3. Eserlerinden Bazı Görüşleri

Hocamız *Konulu Tefsir* adlı kitabında Kur'an'da yaratma anlamındaki kelimeler, yaratmanın Allah'a ait oluşu, yaratmanın başlangıcı, yaratmada "Ol" emri, yaratılışta çiftler, yaratılışta suyun önemi, yaratılışta tekâmül ve yaratılışta seleksiyon konularını ele almaktadır. Müellifin bu çalışmasında, özellikle insanın yaratılışı konusuna daha fazla önem verdiği görülmektedir. Hemen söylemek gerekir ki bu makalesinde hocamız, Charles Darwin'in sistematik hale getirdiği Evrim Teorisi'ne kesinlikle olumlu bakmamaktadır.

Hocamıza göre hangi çağda olursa olsun, insanın ulaştığı ilim anlayışı, büyük ölçüde âlemdeki değişik canlı ve cansız varlıklara dayanır. Bunları yaratan yüce Allah olduğuna göre, yer ve göklerle ilgili konulardaki ayetlerinde, bazı temel gerçekler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki bu gerçekler, genel bir çerçeve içinde anlatılmış, çözümü ve açıklaması, insana bırakılmıştır. İnsan, Allah'ın verdiği aklı ilim yolunda kullanmak suretiyle, yeryüzü kadar göklerden de faydalanmayı başarmıştır. Çünkü O'nun ayetleri, insanı düşünmeye teşvik etmekte, koyduğu genel prensiplerin araştırılmasını insana bırakmaktadır. Bu prensipler, sadece nazil olduğu çağdaki anlayışa değil, aynı zamanda her çağın anlayışına hitap edecek biçimdedir. Bu bakımdan ayetleri, her çağda açıklanmaya, tefsir edilmeye açıktır. İşte hocamıza göre Kur'an-ı Kerim'in tefsiri, ayetlerdeki bu yönleri bulup çıkaran, dini atmosferle ilmi atmosferi birleştirmek suretiyle insanı hem dünyada, hem de ahirette mutlu bir hayata hazırlamayı hedef edinmiştir. Ülkemizde bu hedefi gerçekleştirecek kadrolar yavaş yavaş oluşmaktadır.

Sakıp Yıldız hocamızın bir bildirisinde yer alan ifadelerine göre tefsir, günümüzde yeniden değerlendirilmeli, tefsirden beklenen hedefin sınırları çizilmeli, ciltler dolusu, doğru ve yanlışları birlikte kucaklayan eserler yerine, yeni bir tefsir şeklinin ne olacağı konusu açıkça tartışılmalıdır. Bu tartışma, her türlü önyargıdan uzak, geçmişi kınama veya kötüleme gibi duygulardan arınmış, konuyu bilen kişilerce yapılmalı, Kur'an'ı, asırlardır tekrar eden belli ölçülerdeki bilgilerle tefsir

edilmekten kurtarmalıdır. Bunun için, gerçekçi bir yaklaşım izlenmeli, sorumluluk duygusu ağır basan bir anlayışla işe koyulmalıdır.

Kaynakça

Abay, Muhammet. *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Abay, Muhammet. "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası -Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeler-". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 1999/1 (1999), 249-303.

Bilgin, Muhammed. *Kur'an'a Göre Şirk ve Müşrikler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

Bilgin, Mustafa. *Tefsirde Mu'tezile Ekolü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Çiçek, Yakup - Açıkalın, Bünyamin. *Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri (Özgeçmişleri ve Bilimsel Çalışmaları)*. İstanbul: Temel Ofset, 2000.

Jomier, J. *Tevrat, İncil ve Kur'an.* çev. Sakıp Yıldız. İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.

Kara, Necati. *Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î (885/1480) ve Tefsirindeki Metodu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981.

Kara, Ömer. *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi.* Bursa: KURAV, 2007.

Kaya, Remzi. *Kur'an-ı Kerim'de Nâsih-Mensûh Ayetlerin Tesbiti*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.

es-Suyûtî, Celâleddîn (v. 911/1505). *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi -el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân-*. çev. Hüseyin Avni Çelik - Sakıp Yıldız. 2 cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.

Terzi, İdris. *Kur'an'da 'Allah Korkusu' Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Yıldız, Sakıp (v. 1416/1995). *L'Exegete Turc Ismail Haqqi Burusawi, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Methode dans son Tafsir Ruh al-Bayan [Türk Müfessir İsmail Hakkı Burûsevî, Hayatı, Eserleri ve Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Yöntemi]*, Paris: Sorbonne Üniversitesi, Doktora Tezi, 1972.

Yıldız, Sakıp. *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, 1987.

Yıldız, Sakıp. *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları.* İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, 1987.

Yıldız, Sakıp. "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet [I]", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXI/1 (1985), 11-15.

Yıldız, Sakıp. "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet II", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXI/2 (1985), 35-40.

Yıldız, Sakıp. "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet III", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, XXI/3 (1985), 3-7.

Yıldız, Sakıp. "Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7 (1986), 57-76.

Yıldız, Sakıp. "Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1992, 185-192.

Yıldız, Sakıp. "Din Duygusu ve İman Kuvveti". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*. IV/10-11 (1965), 180.

Yıldız, Sakıp. "Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri ve Önemi". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*. III/10-11 (1964), 241-242.

Yıldız, Sakıp. "Günümüz Tefsiri ve Problemleri", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989), 175-183.

Yıldız, Sakıp. "İbrahim Hakkı Hazretlerinin Ahlâk Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 4 (1980), 133-142.

Yıldız, Sakıp. "Molla Gûrânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3 (1979), 127-131.

Yıldız, Sakıp. "Osmanlı Tefsir Hareketine Toplu Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. II/2 (1987), 1-8.

Yıldız, Sakıp. "Şîa'nın Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri Hakkındaki Görüşleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 5 (1982), s. 45-69.

Yıldız, Sakıp. "Türk Müfessiri İsmail Hakkı Burûsevî'nin Hayatı". *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi.* Sayı: 1 (1975), 103-126.

Yıldız, Sakıp. "Vaaz ve Hutbelerle Camilerde Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (1982), 59-66.